

رابطه سرمایه اجتماعی خانواده و میزان جرائم و بزهکاری کودکان و نوجوانان (مطالعه موردی

شهر بندر عباس)

صادق زحمت‌زاد خوری*

چکیده

هدف این پژوهش «رابطه سرمایه اجتماعی خانواده و میزان جرائم و بزهکاری کودکان و نوجوانان (مطالعه موردی شهر بندر عباس)» می‌باشد. این مطالعه از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ روش، توصیفی از نوع پیمایشی است. جامعه آماری این پژوهش کلیه کودکان و نوجوانان بزهکار در کانون اصلاح و تربیت شهر بندر عباس می‌باشد که تعداد ۶۰ نفر به روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. سپس پرسشنامه‌های پژوهش در اختیار آنان قرار گرفت. پرسشنامه استاندارد سرمایه اجتماعی که بر گرفته از نظریه قوشال و ناهاپیت می‌باشد و متشکل از ۱۷ سوال و پرسشنامه محقق ساخته ۴۰ سوالی بزهکاری و نقش خانواده با طیف لیکرت استفاده شده است و در نهایت اطلاعات جمع‌آوری شده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. برای استخراج اطلاعات و تجزیه و تحلیل آنها از نرم افزار SPSS نسخه ۲۲ و از آزمونهای پارامتریک پیرسون و رگرسیون چند متغیره استفاده شده است. نتایج این مطالعه نشان داد که ابعاد سرمایه اجتماعی (بعد ساختاری، بعد رابطه‌ای و بعد شناختی) و میزان جرائم و بزهکاری کودکان و نوجوانان تاثیر مثبت و معناداری دارد. همچنین این پژوهش نشان داد در صورتی که زمینه‌های لازم برای ارتباطات سالم نوجوانان و جوانان در خانواده و بیرون (مدرسه و محیط اجتماعی) از خانواده برای آنها مهیا باشد و والدین میزان گفتگوی خود را با فرزندان بیشتر کنند، شاهد کاهش چشم‌گیر بزهکاری نوجوانان خواهیم بود.

* دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی گرایش مسایل اجتماعی ایران و مدرس دانشگاه پیام نور بندر لنگه

واژه‌های کلیدی: سرمایه اجتماعی، خانواده، جرائم و بزهکاری کودکان و نوجوانان، شهر بندر عباس.

مقدمه

تعریف بزه و رفتار بزهکارانه در هر جامعه‌ای توسط قوانین حقوقی و هنجارهای اجتماعی آن جامعه مشخص می‌شود. باید اذعان داشت که قرن‌هاست رفتارهای قتل، دزدی، تخریب، نزاع، کلاهبرداری، تجاوز، آتش افروزی و... به عنوان رفتار بزهکارانه پذیرفته شده است و همه جوامع برای آن تعریف مشخصی دارند. تنها تفاوت مشهود، نوع و میزان تنبیهی است که بر اساس قوانین حقوقی آن جامعه تعیین می‌شود. البته بزه را بر اساس ارزش‌ها و تعیین ارزش‌ها یا بر حسب زمان و مکان تعریف می‌شود. با رویکردهای مختلف به موضوع بزهکاری و تعریف حقوق معلوم می‌گردد که بزه از دیدگاه حقوقی، جامعه‌شناسی و جرم‌شناسی متفاوت است. «تراویس هیر شی» معتقد است بزهکاری وقتی اتفاق می‌افتد که قیود فرد نسبت به اجتماع ضعیف شوند یا به طور کلی از بین بروند (معظمی، ۱۳۹۰: ۴۴).

در ادوار مختلف زندگی بشر با اینکه عده‌ای از اطفال و نوجوانان از رعایت آداب و رسوم و اجرای قوانین و مقررات سرپیچی نموده یا مرتکب جرم می‌شدند، اما بزهکاری اطفال از مسائل حاد اجتماعی نبوده است. در قرن معاصر، ازدیاد بزهکاری اطفال و نوجوانان مخصوصاً ارتکاب جرائم توأم با خشونت و قساوت یکی از معضلات اجتماعی محسوب می‌شود. ارتکاب جرائم توسط اطفال یک پدیده اجتماعی است که در هر زمان و مکان اتفاق می‌افتد. بنابراین مسئولیت کیفری اطفال از مباحث مهم حقوق کیفری است. این موضوع در نظام حقوق کیفری ایران با چالش‌ها و افت و خیزهای درخور توجهی همراه بوده است و در سیر تاریخی قوانین، تحولات متعددی را در قبل و بعد از انقلاب سپری کرده است (شاملو، ۱۳۹۰: ۱۲۳).

رویکرد جامعه‌شناختی بزه عمدتاً بر نظریات دورکیم استوار است. اگر چه این نظریات عمدتاً پیچیده هستند اما تأثیر آن‌ها در جرم‌شناسی، غیر قابل انکار است. بر اساس این نظریات «جرم پدیده طبیعی است و از فرهنگ، تمدن و فضاها هر اجتماعی ناشی می‌شود». سیر تکاملی فرهنگ‌ها باعث می‌شود مفهوم بزه، نوع و کیفیت آن نیز دگرگون شود و تجدّد گرایی نیز در این

میان نقش مهمی پیدا کند به همین علت این رویکرد در تعریف بزه به هنجارهای اجتماعی توجه میکند و عملی را جرم می‌داند که بر خلاف هنجارهای جامعه باشد و احساسات و وجدان گروهی یا جمعی را متأثر کند (شاسبیاتی، ۱۳۸۹: ۱۲).

در جریان زندگی، جامعه‌پذیری در روابط پیچیده نهادهایی همچون خانواده، مدرسه و محله صورت می‌گیرد. این نهادها به عنوان مسیر نخستینی برای نوجوانان جهت اثرگذاری بر رفتارها همواره باقی می‌ماند. خانواده به عنوان کوچکترین واحد اجتماعی اساس تشکیل جامعه و حفظ روابط انسانی را بر عهده دارد. پیوندهای درون خانواده‌ها مکانهایی برای شکل‌گیری الگوهای رفتاری نوجوانان است که آنان را در بسیاری از تصمیمات رفتاری و روابط اجتماعی راهنمایی می‌کند. الگوهای رفتاری نهادها دربرگیرنده راههایی برای مدیریت رفتار و حل تعارضات رفتاری است (رایت و فیتزپاتریک، ۲۰۰۶: ۱۴۳۵).

در بین بسیاری از صاحب نظران در این زمینه توافق کلی وجود دارد که نوجوانان بزهکار غالباً در معرض آن گونه از روابط اجتماعی قرار دارند که از ویژگی‌های آن، نبودن رابطه و پیوند نزدیک و صمیمانه بین پدر و فرزند و مادر و فرزند است که به تدریج کیفیت این رابطه در رفتار آنان نسبت به دیگران به ویژه بزرگسالان شکل کار و طرز ارتباط اعضای خانواده به گونهای است که: اثر می‌گذارد (رایت و فیتزپاتریک، ۲۰۰۶: ۱۴۴۸).

محیط خانواده را برای تأمین احتیاجات اساسی کودکان مساعد می‌سازد. هرگونه نارسایی در عملکرد خانواده تأثیرات نامطلوبی در بهنجار نمودن فرزندان می‌گذارد (روزن باوم، ۱۳۶۷: ۳۲). از ترکیب کمیت و کیفیت روابط بین والدین و فرزندان سرمایه اجتماعی خانواده ایجاد می‌شود (آیسلر، ۲۰۰۱: ۴۵). کلمن از رابطه بین نوجوانان و والدینشان به عنوان شاخصهای سرمایه اجتماعی خانواده یاد می‌کند. این سرمایه شامل میزان علاقه‌ای است که نوجوانان به والدینشان دارند و با آنها صمیمی‌اند. به عبارتی دیگر، کیفیت ارتباط بین اعضای خانواده و به طور کلی میزان روابط بین والدین و فرزندان شاخصهای سرمایه اجتماعی خانواده هستند (رایت و همکارانش، ۲۰۰۱: ۱۰).

ماهیت پیچیده مسائل اجتماعی ایجاب میکند تا در برخورد و شناخت مسائل اجتماعی، با تکمیل نظریات موجود و با اتکاء به یافته‌های نوین، دایره شناخت خود را گسترش دهیم. شناخت و درک

درست از وضعیت روابط اجتماعی می‌تواند به ما در درک بهتر علل بزهکاری نوجوانان یاری رساند. مکارته معتقد است، مفهوم سرمایه اجتماعی نگرشی را ارائه می‌دهد که باعث ایجاد دید عمیقتر و درک بهتر از علل جرم و بزهکاری می‌شود (سلمی و کیویوری، ۲۰۰۶: ۱۲۵). هرچند بررسی تأثیر روابط اجتماعی (سرمایه اجتماعی) بر روی مسائل اجتماعی موضوع تازه‌ای نیست، اما آزمون واقعی مفهوم سرمایه اجتماعی به عنوان یک سازه مفهومی، منجر به شکل‌گیری بینش‌های تازه‌ای در روابط اجتماعی و تأثیر این بینشها بر زندگی افراد می‌شود. توسعه نظری این مفهوم ما را به سوی دانشی فراتر از دانش قبلی نسبت به روابط اجتماعی سوق می‌دهد (ساندفر و همکارانش، ۲۰۰۵: ۳). از این رو مسئله اصلی این تحقیق این است که سرمایه اجتماعی خانواده بر جرائم و بزهکاری کودکان و نوجوانان چه نقشی دارد؟

و در نهایت، این پژوهش به دنبال پاسخگویی به سوالات زیر می‌باشد؛

۱. بعد ساختاری سرمایه اجتماعی خانواده بر جرائم و بزهکاری کودکان و نوجوانان در شهر بندر عباس تأثیر معنی داری دارد.
۲. بعد شناختی سرمایه اجتماعی خانواده بر جرائم و بزهکاری کودکان و نوجوانان در شهر بندر عباس تأثیر معنی داری دارد.
۳. بعد رابطه‌ای سرمایه اجتماعی خانواده بر جرائم و بزهکاری کودکان و نوجوانان در شهر بندر عباس تأثیر معنی داری دارد.
۴. میزان پیش‌بینی جرائم و بزهکاری کودکان و نوجوانان بر اساس مولفه‌های سرمایه اجتماعی به چه میزان است؟

پیشینه پژوهش

سلمی و کیویوری^۱ (۲۰۱۶) در مقاله خویش تحت عنوان «همبستگی بین سرمایه اجتماعی و جرم جوانان (نقش شاخصهای فردی و ساختاری)» با کنترل شاخصهای سطح فردی و ساختاری سرمایه اجتماعی به بررسی رابطه این دو متغیر پرداخته‌اند. این تحقیق در یک نمونه ۵۱۴۲ نفره از

¹ Salmi & Kivivuori

نوجوانان ۱۶-۱۵ ساله انجام گرفته است. نتایج تحلیل رگرسیون چند متغیره نشان می دهد، هنگامی که متغیرهای سطح فردی و ساختاری (مثل خودکنترلی) کنترل شده باشد، پایین بودن حمایت از سوی والدین، پایین بودن کنترل از سوی معلم و پایین بودن اعتماد بین اشخاص، با رفتار بزهکارانه همبستگی دارد. کنترل از سوی والدین، حمایت معلمان و پیوند بین نسلی با بزهکاری، تنها در مدل‌های دو متغیره همبستگی دارد. به نظر میرسد پیوندهای ضعیف والدین که باعث پیوند نوجوانان به بازار کار پاره وقت می شود او را در مقابل خطر بزهکاری حمایت نمی کند.

رایت و فیتزپاتریک^۱ (۲۰۱۷) مطالعه ای را تحت عنوان «سرمایه اجتماعی و رفتارهای خشونت آمیز» نوجوانان (همبستگی بین نزاع و استفاده از اسلحه در میان دانش آموزان مدرسه) انجام دادند که به بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و رفتارهای خشونت آمیز نوجوانان در یک نمونه ملی از دانش آموزان دبیرستانی می پردازد (تعداد ۴۸۳۴ نفر). برای ارزیابی مدل‌های چند متغیره‌ای که رابطه خانواده، مدرسه و محله را با رفتارهای خشن بررسی می کند؛ از داده های مقطعی مربوط به مطالعات طولی ملی، درباره سلامت نوجوانان استفاده شده است. نتایج تحقیق نشاندهنده اهمیت سرمایه اجتماعی به مثابه منبع مهمی است که پیامدهای خشونت و مخصوصاً روابط والدین-فرزندان و دل‌بستگی به مدرسه را تعدیل میکند. اگرچه فرض بر این است که ورزش بیشتر و حضور در باشگاههای ورزشی گرایش به سوی خشونت را کاهش می دهد، اما در این تحقیق نتایج چیز دیگری را نشان داده است.

آبوکردی و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان نقش خانواده و گروه همسالان در تبیین بزهکاری نوجوانان به این نتیجه رسیدند که بیانگر توانایی متغیرهای ساختار خانواده و همنشینی با همسالان بزهکار در پیش بینی بزهکاری نوجوانان بود. نظارت والدین نیز به واسطه پیشینی همنشینی با همسالان بزهکار از اهمیت قابل توجهی برخوردار است.

کشفی و اصائلو (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان پیشگیری انتظامی از بزهکاری کودکان و نوجوانان به این نتیجه رسیدند که توجه به محیط و تلاش در راه اصلاح آن که در امر پیشگیری موثر است باید از وظایف پلیس به شمار رود و سعی شود با همکاری سایر سازمان‌های دولتی و غیر دولتی

¹ Wright & Fitzpatrick

موثرترین نوع پیشگیری به کار رود و با توجه به شرایط موجود، جامعه مدیریت شود تا در وظایف خود موفق گردد.

مبانی نظری

کودکی و نوجوانی از دیدگاه جرم شناسی

از دیدگاه جرم شناسی طفل یا نوجوان بزهکار فردی است که شخصیت وی در حال شکل گیری بوده و در جریان اجتماعی شدن است. در حالی که شخصیت بزرگسالان قبلاً شکل گرفته و چندان در خور تحول نیست. از این دیدگاه سه گروه از کودکان ناسازگار مطرح می‌شوند: «کودکان بزهکار»، «کودکان منحرف» و «کودکان در معرض خطر» (نعمتی، ۱۳۸۲: ۵۵).

در کتب جرم شناسی بزهکار به مجرمانی اطلاق گردیده که کمتر از سن معینی هستند بین (۷ تا ۱۶ سال) و مرتکب عملی گردیده اند که اگر فرد بزرگسالی نیز مرتکب همان عمل شده باشد مجرم شناخته می‌شود. همچنین مجرم جوان فردی است بین سن ۱۳، ۱۴ یا ۱۵ سال که مرتکب اعمال جدی و خشونت بار شده و مانند یک بزرگسال تحت تعقیب قرار می‌گیرد (همان منبع، ۴۴). به عبارت دیگر کودک بزهکار فردی است که مجموعه قوانین کیفری را نقض کرده باشد. این قوانین ممکن است در مجموعه مقرراتی که بزرگسالان تدوین شده یا در مجموعه که برای صغار بزهکار تدوین شده است قرار گیرد. اما بزهکار در برخی موارد به فردی نسبت داده می‌شود که صرفاً مرتکب جرم نشده، بلکه به طور کلی فردی سرکش و ضد اجتماعی است و مرتکب اعمالی می‌گردد که اگر بزرگسال مرتکب شود مجرم شناخته نمی‌شود. مثل فرار از خانه و مدرسه، تخریب اموال، سرکش و تمرد. بسیاری از نوجوانان ضد اجتماع هنگامی که به سن ۳۰ سالگی و بیشتر می‌رسند دیگر مرتکب بزه می‌شوند و زندگی سالم و طبیعی را ادامه می‌دهند (صلاحی، ۱۳۸۹: ۱۲۴).

در قواعد بین المللی نیز در این رابطه، گاهی لفظ کودک بزهکار و گاهی لفظ مجرم نوجوان مطرح شده است. در مقام تعریف، مجرم نوجوان را فردی می‌داند که قبل از رسیدن به سن ۱۸ سالگی مرتکب جرم شده باشد. به عبارت دیگر به جای لفظ کودک بزهکار، لفظ مجرم نوجوان

به کار رفته است. ولی دیدگاه این اسناد نسبت به کودک بزهکار و ناسازگار یک دیدگاه افتراقی نسبت به بزرگسالان است و کودکان بزهکار را گاهی به عنوان مرتکب واقعی و گاهی به عنوان بزه دیده از جرم مورد بررسی قرار داده است و در اصل نوعی نگاه ملاطفت آمیز در مورد مندرج در اسناد بین‌المللی نسبت به کودک بزهکار وجود دارد که بیشتر جنبه‌ی پیشگیری و اصلاح و درمان این کودکان مدنظر بوده است تا جنبه مجازات و سرکوب آن (شاملو، ۱۳۹۰: ۴۷).

نظریه منازعه

در پاشنه نظریه برچسب زنی ظاهر می‌شود. نظریه‌های منازعه در حالیکه از برخی جهات شبیه نظریه برچسب زنی است، بر سرشت سیاسی جرم متمرکز شده و ایجاد و به کارگیری حقوق جزا را مورد آزمون قرار می‌دهد. شاید بدان خاطر که نظریه برچسب زنی از جهت گیری کمتری برخوردار بود، برای جرم شناسان محافظه کار نیز قابل قبول می‌نمود. نظریه‌های منازعه در داشتن مفروضه‌ای بنیادین مشترکند: جوامع بیشتر به وسیله منازعه شکل گرفته اند تا به وسیله اجماع. این فرضیه، ملاحظه انواع مختلفی از نظریه‌های منازعه بر روی یک بردار امکان پذیر می‌سازد. در یک سوی این بردار، نسخه‌های کثرت گرا، چنین پیشنهاد می‌کنند که جامعه مرکب از هزاران گروه است که از نظر اندازه متفاوتند و اغلب موقت می‌باشند و همگی برای رسیدن به منافع خویش در همه مسایل به مبارزه با یکدیگر می‌پردازند. در سوی دیگر بردار، نسخه‌های منازعه طبقاتی چنین استدلال می‌کنند که دو طبقه در جامعه حاضر هستند که هر دو برای تسلط بر جامعه تلاش می‌کنند (صدیق سروستانی، ۱۳۹۳: ۸۹).

نظریه گزینش عقلانی

نظریه گزینش عقلانی نوعی بازگشت به مکتب کلاسیک قدیم است، زیرا تمام ساختار قانونی دیدگاه کلاسیک بر پایه مفهوم انسان عقلانی و مسئولیت اعمال فردی بنا گردیده است. در چند سال گذشته این دیدگاه که بزهکاران خود قانون شکنی را بر می‌گزینند به عنوان رهیافتی نظری در زمینه بررسی و مهار بزهکاری اهمیت یافته است. بر اساس این دیدگاه افراد تنها به سوی فعالیت

تبهکارانه رانده نمی شوند، بلکه فعالانه انجام این اعمال را انتخاب می کنند. تحقیقات نشان می دهد که بسیاری از اعمال تبهکارانه مخصوصاً در زمینه جرایم خرد مانند سرقت ساده، تصمیمات موقتی هستند مثلاً شخصی که می بیند در خانه ای باز است و کسی هم در خانه نیست از فرصت استفاده می کند. در حقیقت تعداد کمی از افراد مجرم حرفه ای هستند. به همین دلیل این نظریه پردازان معتقدند برای پیشگیری از جرم یا بازدارندگی، باید رنج حاصل از مجازات بیشتر از منافع حاصل از رفتار غیر قانونی باشد. بنابراین اگر جوانان جرم را انتخاب می کنند در آن صورت رفتارشان را می توان با تهدید به مجازات تحت کنترل در آورد، مجازات هایی که آن ها را چنان خواهد ترساند که رفتارهای متعارف را به جای رفتارهای مجرمانه برگزینند (معظمی، ۱۳۹۰: ۴۷).

دیدگاه مکتب اثباتی (تحقیقی)

این مکتب که انصافاً «مکتب جبر گرا» نامیده شد، هرگونه اختیار و اراده را برای انسان نفی میکند. در پی انتشار عقاید جامعه شناسی آگوست کنت فرانسوی مبنی بر اینکه انسان با درک خود و تحقیق در روابط و مناسبات می تواند به رابطه علی و معلولی یا علت اجتماعی وقایع پی ببرد، دانشمندانی مانند لومبروزو، فری و گاروفالو در صدد کشف علت بزهکاری برآمده، نظرات نوینی را در این راه ارائه نمودند که موجب پیدایش مکتب تحقیقی گردید. جبر گرایان این مکتب با نفی مختار بودن انسان به دنبال بحث علت شناسی جرایم رفتند. لومبروزو بر جبر زیستی تأکید داشت و برای عوامل شخصی و وراثتی در جرمزایی اهمیت زیادی قائل میشد، ولی فری به عوامل محیطی و اجتماعی تأکید کرد و آنگاه با امتزاج این دو دسته عوامل معتقد شد که برای وقوع یک جرم، ترکیب دو گروه عوامل بزه زا اجتناب ناپذیر است: عوامل بزه زای داخلی که مربوط به ساختمان جسمی، روانی و به قول لومبروزو ویژگی قهقرایی (آتاویسم) مجرم بود و عوامل بزه زای خارجی که عوامل محیطی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی را در بر میگرفت. مجموع این عوامل انسان را مجبور به ارتکاب جرم مینماید. سوالی که در این جا به ذهن متبادر می شود، این است که پس با نفی هرگونه اراده، اختیار و مسؤولیت اخلاقی توسط مکتب تحقیقی منشأ کیفر از دیدگاه این مکتب چیست؟ پاسخ این است که مکتب تحقیقی نوعی مسؤولیت اجتماعی را جایگزین

مسئولیت اخلاقی میکند؛ بدین بیان که مجرم عنصر خطرناکی است و به تعبیر لومبروزو میکروبی است که اگر طرد نشود، سبب فساد می‌شود، لذا دارای نوعی مسئولیت اجتماعی است. در همین راستاست که مسأله «حالت خطرناک و اقدامات تأمینی و تربیتی» (حتی قبل از ارتکاب جرم) توسط این مکتب مطرح گشت که تنها بر مجازات تأکید نمی‌کند (غفوری غروی، ۱۳۵۹: ۲۳۰).

نظریه بی‌هنجاری

«این نظریه که ریشه در نظریات امیل دورکیم، جامعه‌شناس فرانسوی دارد، به عوامل اصلی تضعیف معیارها و هنجارهای اجتماعی پرداخته و چنین مطرح می‌شود که سستی ارزشها و هنجارها اجتماعی - فرهنگی موجب روی آوردن افراد به بزهکاری می‌شود. تحولات سریع صنعتی - اقتصادی و به تبع آن تغییرات سریع و گسترده اجتماعی مانند شهرنشینی، نوسازی، تضعیف باورها، ارزش‌ها و سنت‌های فرهنگی، مذهبی، ملی و موروثی، متزلزل شدن ساختارهای سنتی خانواده، همه موجب تغییر در هویت افراد شده و باعث می‌شوند تا رفتار سنتی آنان تغییر نماید. جالب توجه اینکه پیشرفت و گسترش شاخص‌های توسعه که خود گواهی بر تغییر جوامع سنتی هستند، رابطه مبتنی با میزان شیوع بزهکاری دارند. مثلاً به نظر می‌رسد در شهرها میزان بزهکاری بیش از روستاهاست (جاهد، ۱۳۸۶: ۶۹).

نظریه انزوا طلبی مرتون^۱

«رابرت مرتون بر این عقیده است که جامعه، فرد را به کج رفتاری مجبور می‌کند. به نظر او کج رفتاری حاصل فشارهای ساختاری - اجتماعی ویژه‌ای است که افراد را به رفتار انحرافی وا می‌دارد. جوامع صنعتی جدید بر توفیقات مادی در زندگی تأکید دارند که به شکل انباشت ثروت و تحصیلات علمی به عنوان مهم‌ترین اهداف زندگی شخصی و معیارهای منزلتی تجلی می‌کنند. دستیابی به این اهداف مقبول اجتماعی نیاز به ابزارهای مقبولی هم دارد که البته از دسترس جمعی از افراد جامعه خارج است، یعنی جامعه طوری ساخت یافته است که طبقات فرودست، فرصت‌های

^۱ merton, R.K

کمتری برای تحقق آرزوهای خود دارند. در نتیجه چون این اهداف به آرمانهای اصلی زندگی همه افراد (فقیر و غنی) تبدیل شده آن کس هم که دسترسی به ابزار نامشروع ندارد، تحت فشار جامعه برای دستیابی به آنها از ابزار نامشروع استفاده می‌کند.

مرتون با تطبیق اهداف و وسایل دستیابی به آن، چهار نوع رفتار ناهمساز را دسته بندی می‌کند که عبارتند از ابداع، رسم پرستی، واخوردگی و طغیان و سرکشی. وی با بررسی نوع شناسی صور انطباق و سازگاری فردی نشان می‌دهد که ممکن است آثار نظام یافته‌ای بر رفتار اجتماعی مترتب باشد که حاصل بر هم خوردن وحدت و انسجام جامعه است و آن نتیجه طرد اهداف یا نوع وسایل است که برای کسب موفقیت به کار رفته است.» (راینگتن و ووانبرگ، ۲۰۱۰: ۱۱۶).

کنش متقابل نمادین، برجسب زنی

«کنش متقابل نمادین یک رویکرد جامعه شناختی است که در دیدگاههایی از قبیل برجسب زنی یا نظریه عکس العمل اجتماعی پدیدار می‌شود و فرض اصلی اش این است که مردم واقعیت هایشان را می‌سازند. طرفداران کنش متقابل نمادین، اظهار می‌کنند مقولاتی را که افراد برای تغییر جهان یا حتی تجربه خود به کار می‌برند با تعریف هایی که به طور اجتماعی حاصل شده اند سازمان می‌یابند، آنها استدلال می‌کنند که افراد در واکنش به پاداش‌ها و تأییدها به تدریج انتظارات گروه را درونی می‌کنند. این درونی کردن تعاریف اجتماعی به مردم اجازه می‌دهد تا رفتار خودشان را از دیدگاه گروه ارزیابی کنند و در ادامه دیدی به فرد داده می‌شود تا خودش را به عنوان یک فرد اجتماعی دریابد.» (همان منبع، ۱۱۴).

«این عقیده که وقتی یک فرد از سوی دیگران در قالب خاص توصیف شود، در نتیجه فشار اجتماعی به تغییر ادراک از خویشتن و رفتار خود دست خواهد زد تا با این تعریف هماهنگ کرد، نخستین بار توسط اریکسون^۱ جرم شناس آمریکایی در سال ۱۹۶۲ در کتاب تأیید بزهکار مطرح گردید.» «همان گونه که کی اریکسون می‌گوید کجروی در هر رفتاری، ویژگی ذاتی نیست بلکه

^۱ kai Erikson

نوعی ویژگی است که توسط مردم به رفتاری که فرد به طور مستقیم با آن تماس دارد، نسبت داده می‌شود.» (همان منبع، ۱۱۴).

نظریه هم‌نشینی یا پیوند افتراقی ساترلند

نکته اساسی این نظریه، این است که افراد به این علت کج رفتار می‌شوند که تعداد ارتباط‌های انحرافی آنان بیش از رفتارهای غیر انحرافی شان است. این تفاوت تعامل افراد با کسانی که دیده‌های کج رفتارانه دارند نسبت به افرادی که از دیده‌های هم‌نویانه برخوردارند علت اصلی کج رفتاری آنهاست.

«از جمله رویکردهای این نظریه عبارت است از:

۱. کج رفتاری یادگرفتنی است نه ارثی و نه محصول بهره‌هوشی پایین یا آسیب مغزی و امثال آن
۲. کج رفتاری در تعامل با دیگران آموخته می‌شود.
۳. بخش اصلی یادگیری کج رفتاری در حلقه درون گروه روی می‌دهد و رسانه‌های جمعی و مطبوعات نقش دوم را ایفا می‌کنند.
۴. یادگیری کج رفتاری شامل آموختن فنون خلاف کاری و سمت و سوی خاص انگیزه‌ها، کشش‌ها و گرایش‌ها می‌شود.
۵. سمت و سوی خاص انگیزه‌ها و کشش‌ها از تعریف‌های مخالف و موافق هنجارها یاد گرفته می‌شود....»

این نظریه یکی از مشهورترین نظریات تبیین جامعه‌شناختی بزهکاری است که در مباحث جامعه‌پذیری و یادگیری مطرح شده است به گونه‌ای که «افراد از طریق ارتباط با دیگران که حاصل هنجارهای تبهکارانه هستند بزهکار یا تبهکار می‌شوند.»

نظریاتی که با توجه به ابعاد جامعه‌شناختی-جرم‌شناختی مسأله بزهکاری موارد را تحلیل کرده و سعی در تبیین و توجیه آن نموده‌اند بسیار متنوعند. علاوه بر نظریاتی که ذکر نمودیم نظریاتی دیگری نیز من جمله، نظریه تعهد به رسوم، قواعد و تعلق اجتماعی-نظریه کنترل اجتماعی، نظریه الگوی رشد اجتماعی، نظریه اختلال هنجاری، نظریه ناکامی منزلتی، نظریه فرصت‌های نابرابر و...

از سوی پژوهشگران و متخصصین ارائه شده است. بسیاری از پژوهشگران این عرصه یک نظریه از این نظریات را نظریه تام نمی دانند و مجموع این نظریات را در گرایش به بزهکاری و ناهنجاری های مؤثر می دانند. به گونه ای که در علل گرایش به بزهکاری، مجموعه ای از عوامل گوناگون را ذکر کرده اند، که در مجموع حاصل جمع تمام نظریه های جامعه شناختی و جرم شناختی است (صدیق سروستانی، ۱۳۹۳: ۴۷).

روش تحقیق

الف) روش پژوهش: این پژوهش به لحاظ هدف کاربردی و به لحاظ روش انجام پژوهش، توصیفی - همبستگی از نوع پیمایشی می باشد.

ب) جامعه آماری: جامعه آماری این پژوهش کلیه کودکان و نوجوانان بزهکار در کانون اصلاح و تربیت شهر بندر عباس می باشند.

ج) حجم نمونه و روش نمونه گیری: برای تعیین حجم نمونه نیز به تعداد ۶۰ نفر به روش نمونه گیری در دسترس از کودکان و نوجوانان بزهکار در کانون اصلاح و تربیت انتخاب شدند.

د) ابزارهای اندازه گیری و جمع آوری داده ها: روش گردآوری اطلاعات میدانی با استفاده از پرسشنامه انجام شد. برای گردآوری اطلاعات از پرسشنامه استاندارد سرمایه اجتماعی ۱۷ سوالی سرمایه اجتماعی قوشال و ناهایت که سرمایه اجتماعی دارای سه بعد: ساختاری، بعد شناختی و بعد رابطه ای استفاده شد و براساس مقیاس پنج گزینه ای لیکرت (خیلی موافقم = ۵، موافقم = ۴، نظری ندارم = ۳، مخالفم = ۲ و خیلی مخالفم = ۱) ساخته شده است (معمارزاده، ۱۳۸۸: ۱۰) و همچنین پرسشنامه محقق ساخته ۴۰ سوالی در مورد بزهکاری و نقش خانواده استفاده شد.

ه) روایی و پایایی: مقصود از روایی آن است که وسیله اندازه گیری، بتواند خصیصه و ویژگی مورد نظر را اندازه بگیرد. برای تعیین اعتبار محتوایی، پرسشنامه به تعدادی از صاحب نظران و اساتید رشته حقوق و جامعه شناسی و علوم رفتاری داده شده و از آنها در مورد سوالات و ارزیابی فرضیه ها نظرخواهی گردید و روایی پرسشنامه مورد تایید قرار گرفت و پایایی پرسشنامه با ضریب

آلفای کرونباخ در این پژوهش برای متغیر وابسته و برای هریک از متغیرهای مستقل، محاسبه شد، و آلفای همه آنها بالاتر از ۰/۸۳ بدست آمد.

خ) روش تجزیه و تحلیل داده‌ها: در این پژوهش برای استخراج اطلاعات و تجزیه و تحلیل آنها از برنامه SPSS نسخه ۲۲ و آزمونهای پارامتریک پی‌رسون و رگرسیون چند متغیره استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

جدول (۱) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب مقطع تحصیلی

مقطع تحصیلی	فراوانی	درصد
ابتدایی	۲۵	۴۱/۶۶
راهنمایی	۲۰	۳۳/۳۳
دبیرستان	۱۵	۲۵
جمع	۶۰	۱۰۰

طبق نتایج جدول (۱) ۴۱/۶۶ درصد پاسخگویان با بیشترین فراوانی در مقطع تحصیلی ابتدایی و ۲۵ درصد با کمترین فراوانی در مقطع تحصیلی دبیرستان هستند.

جدول (۲) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب وضعیت اقتصادی خانواده

وضعیت اقتصادی خانواده	فراوانی			جمع	
	بالا	متوسط	پایین	فراوانی	درصد
بزهکاران	۴	۱۴	۴۲	۶۰	۱۰۰

طبق نتایج جدول (۲) در گروه عادی وضعیت اقتصادی خانواد در حد متوسط با فراوانی ۲۷ در بیشترین مقدار و در گروه بزهکاران وضعیت اقتصادی خانواده در حد پایین با فراوانی ۴۲ در بیشترین می‌باشد.

جدول (۳) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب جنسیت

جنسیت	فراوانی	درصد
دختر	۱۱	۱۸/۳۳
پسر	۴۹	۸۱/۶۶
جمع	۶۰	۱۰۰

طبق نتایج جدول (۳) ۸۱/۶۶ درصد پاسخگویان با بیشترین فراوانی جنسیت پسر و ۱۸/۳۳ درصد با کمترین فراوانی دختر می‌باشند.

جدول شماره (۴) آمار توصیفی متغیرهای ابعاد سرمایه اجتماعی خانواده

متغیر	تعداد گویه‌ها	میانگین	انحراف استاندارد	واریانس
بعد ساختاری سرمایه اجتماعی	۵	3.3789	.89526	.801
بعد شناختی سرمایه اجتماعی	۷	3.3337	.53615	.287
بعد رابطه‌ای سرمایه اجتماعی	۵	3.9606	.55113	.304
بزهکاری و نقش خانواده	۴۰	3.5421	.6321	.421
کل پرسشنامه	۵۷	3.5326	.47298	.224

در جدول زیر شاخص‌های آماری از جمله میانگین، واریانس و انحراف معیار متغیرهای تحقیق ارائه می‌شود. همانطوری که از میانگین متغیرها پیداست پاسخ دهندگان در بیشتر متغیرها نظری نسبتاً نزدیک هم دارند.

جدول شماره (۵) همبستگی پیرسون بین ابعاد سرمایه اجتماعی خانواده بر میزان جرائم و بزهکاری

کودکان و نوجوانان

متغیر پیش بین		بعد ساختاری سرمایه اجتماعی		بعد شناختی سرمایه اجتماعی		بعد رابطه‌ای سرمایه اجتماعی	
متغیر ملاک		ضریب		سطح		ضریب	
میزان جرائم و بزهکاری		ضریب		سطح		ضریب	

معنی داری	همبستگی	معنی داری	همبستگی	معنی داری	همبستگی
۰/۰۰۰	-۰/۶۸۸	۰/۰۲۳	-۰/۲۴۷	۰/۰۰۱	-۰/۶۵۳

به منظور بررسی رابطه بین ابعاد سرمایه اجتماعی خانواده و میزان جرائم و بزهکاری کودکان و نوجوانان در شهر بندرعباس از روش آماری همبستگی پیرسون استفاده شد. با توجه به نتایج ارائه شده در جدول ۵ می توان نتیجه گرفت که فرض H_0 رد و فرضیه تحقیق مبنی بر وجود رابطه بین رابطه بین ابعاد سرمایه اجتماعی خانواده (بعد ساختاری سرمایه اجتماعی، بعد شناختی سرمایه اجتماعی و بعد رابطه ای سرمایه اجتماعی) و جرائم و بزهکاری کودکان و نوجوانان تأیید می شود، چون ضریب همبستگی به دست آمده برای رابطه این مولفه ها به ترتیب برابر $-۰/۶۵$ ، $-۰/۲۴$ و $-۰/۶۸$ می باشد و در سطح زیر $۰/۰۵$ قرار دارد که نشان دهنده رابطه مثبت و قوی بین این مولفه ها با جرائم و بزهکاری کودکان و نوجوانان است.

جدول (۶) ضرایب مسیرهای رگرسیونی و آزمون معناداری ضرایب بین ابعاد سرمایه اجتماعی خانواده بر میزان جرائم و بزهکاری کودکان و نوجوانان

Sig.	t	ضریب استاندارد Beta	ضرایب غیر استاندارد		مؤلفه ها
			انحراف معیار	B	
.00 0	54.48 5		.081	4.41 2	مقدار ثابت
.00 0	-7.387	-.585	.068	-.505	بعد ساختاری سرمایه اجتماعی
.00 8	-5.916	-.281	.108	-.207	بعد شناختی سرمایه اجتماعی
.00 3	-2.956	-.327	.119	-.234	بعد رابطه ای سرمایه اجتماعی

برای تعیین تاثیر هر یک از متغیرهای بعد ساختاری سرمایه اجتماعی، بعد شناختی سرمایه اجتماعی و بعد رابطه ای سرمایه اجتماعی به عنوان متغیر پیش بین و میزان جرائم و بزهکاری کودکان و نوجوانان به عنوان متغیر ملاک، با تحلیل رگرسیون چند متغیره به روش ورود تحلیل شدند.

همانطور که در جدول شماره (۶) مشاهده می‌شود میزان ρ مشاهده شده در همه متغیرها معنی دار است و نتایج نشان می‌دهد که متغیر بعد ساختاری سرمایه اجتماعی ($BETA = -0/58$)، بعد شناختی سرمایه اجتماعی ($BETA = -0/28$) و بعد رابطه‌ای سرمایه اجتماعی ($BETA = -0/24$) متغیر میزان جرائم و بزهکاری کودکان و نوجوانان را پیش بینی می‌کنند که متغیر بعد ساختاری سرمایه اجتماعی با بتای $0/58$ بیشتر از همه متغیرهای دیگر قرار دارد.

نتیجه‌گیری

مسلماً، بزهکاری دفاعتی را که هیچگاه یکسان نبوده اند ثبت کرده است اما این به معنی یک «سرنوشت» یا یک «بیماری غیر قابل علاج نیست که جامعه نتواند آن را درمان کند. علاوه بر این مسلم است که بزهکاری، تحت تمام اشکال خود چیزی غیر از نشانه‌ی آشکاری از یکی از آسیب‌های متعددی که جوامع کنونی از آن رنج می‌برند نیست؛ بحران بی‌هنجاری عواملی که کودکان و نوجوانان را به ارتکاب بزه سوق می‌دهند به اندازه کافی شناخته شده‌اند. به حدی که امکان آن به وجود آمده که راهبردی برای مبارزه با انحراف نوجوانان فراهم شود. واکنش‌های قضایی صورت گرفته در وهله اول نیازمند هر اصلاحی چه در سطح محتوی و چه در سطح شکلی می‌باشند. از این رو، جا دارد کنار اقدام‌های کیفی درباره کودکان و نوجوانان، اقدام‌های تربیتی هم پیش بینی شوند. همچنین، در سطح وسیع، تخصصی کردن دادرسی کودکان پس از دادرسی‌های به عمل آمده در دوران مراقبت کودکان بزهکار، ضروری است.

همواره مراقبت از کودکان و نوجوانان به دلیل ساختار جسمی و ذهنی حساس و شکننده‌ای که دارند مورد توجه مذاهب و ادیان مختلف جوامع بوده‌اند و در جهت رفاه و امنیت آنان فعالانه تلاش شده است و در این راستا، نسبت به آنان که به عنوان آینده‌سازان جامعه یاد می‌شوند. معمولاً اقدامات حمایتی انجام می‌شود. موضوع حقوق کودکان از موارد بحث‌انگیزی است که به ویژه در جوامع امروزی مطرح است. اعلامیه جهانی حقوق کودک مصوب مجمع عمومی سازمان ملل (۱۹۵۹م.) در ۱۰ اصل و کنوانسیون حقوق کودک (۱۹۸۹م.) نیز در ۵۴ ماده، نشانگر این رویکرد است. کودکان به لحاظ خصوصیات ویژه‌ای که دارند مانند صغر سن و به تبع آن عدم

رشد کافی قوای عقلانی، سزاوار عنایت خاص و حمایت و مراقبت می‌باشند و در صورت نقص قوانین و مقررات حاکم نیز، مستحق توجه و حمایت بیشتر هستند و می‌باید سیاست جنایی افتراقی و متفاوت از سیاست جنایی که بر بزرگسالان حاکم است برای کودکان و نوجوانان تدوین گردد. بحث بزهکاری و رسیدگی به جرائم کودکان و نیز نگهداری آنها، معمولاً از مباحث مهم و قابل بررسی در جرم‌شناسی و سایر علوم مرتبط با انسانها می‌باشد. نظریات و دیدگاههای مختلف حکایت از اهمیت موضوع دارد، نقطه مشترک این دیدگاهها توجه ویژه به کودکان و نوجوانان می‌باشد و اصولاً "با توجه به شرایط سنی آنان قوانین و مقررات خاصی وضع شده است. هدف پژوهش حاضر بررسی رابطه سرمایه اجتماعی خانواده و میزان جرائم و بزهکاری کودکان و نوجوانان (مطالعه موردی شهر بندرعباس) است با توجه به نتایج بدست آمده در این تحقیق به این نتیجه می‌رسیم که در این موضوع که اگر زمینه‌های لازم برای نوجوانان و جوانان در خانواده و بیرون از آن برای آنها مهیا باشد و والدین میزان صمیمیت خود را با فرزندان خود را بیشتر کنند احتمالاً میزان جرم آنها نیز کمتر خواهد شد. با توجه به نتایج ارائه شده متغیر بعد ساختاری سرمایه اجتماعی ($BETA = -0.58$)، بعد شناختی سرمایه اجتماعی ($BETA = -0.28$) و بعد رابطه‌ای سرمایه اجتماعی ($BETA = -0.24$) متغیر میزان جرائم و بزهکاری کودکان و نوجوانان را پیش‌بینی می‌کنند که متغیر بعد ساختاری سرمایه اجتماعی با بتای 0.58 بیشتر از همه متغیرهای دیگر قرار دارد.

بنا به نتایج بدست آمده پیشنهادات زیر ارائه می‌گردد.

۱. ایجاد اشتغال برای حداقل یکی از افراد خانواده‌های فقیر برای پیشگیری از احتیاج خانواده به درآمد کودک و جلوگیری از بزهکاری فرزندان و آثار مخرب آن.
۲. لازم است که والدین در مورد اهمیت وجود محیطی مثبت و سالم در خانه و تلاش برای ایجاد آن آموزش داده شود.
۳. ارائه امکانات مربوط به تحمیل و آموزش با هزینه کم برای کودکان اقشار محروم.
۴. مشارکت دادن کودکان در تصمیم‌گیری‌های مربوط به خود، آموزش مهارت‌های زندگی و نیز فعالیت‌های مدنی.

۵. پذیرش واقع بینانه کودکان بزهکار و مشکلات آن.
۶. همچنین تصویب قوانینی که در زمینه ی اصلاح بزهکاری کودکان باشد نه در زمینه ی مجازات این کودکان، راهگشای بسیاری از مشکلات خواهد بود.
۷. در رویکرد اجتماعی، اصلاحاتی در زمینه ی ساختار اجتماعی انجام شود تا کودکان به گونه ای اجتماعی شوند که از هنجارها و ارزش های جامعه پیروی کرده و به سوی انحرافات اجتماعی کشیده نشوند.

منابع

منابع فارسی

- آلبوکردی، سجاد؛ علی محمد، نظری و نوری، ربابه، (۱۳۹۰)، نقش خانواده و گروه همسالان در تبیین بزهکاری نوجوانان، مجله تحقیقات علوم پزشکی زاهدان، سال سوم، شماره ۱۴، صص ۲۰-۳۴.
- کشفی، سعید و اصانلو، علی، (۱۳۹۰)، پیشگیری انتظامی از بزهکاری کودکان و نوجوانان، مجله پیشگیری انتظامی از بزهکاری اطفال و نوجوانان، سال پنجم، شماره ۱۵، صص ۱۱۲-۱۳۰.
- معمارزاده، غلامرضا، عطایی، محمد و اکبری، احمد، (۱۳۸۸)، بررسی نقش سرمایه اجتماعی بر بهبود عملکرد کارکنان؛ مجله مدیریت توسعه و تحول، سال سوم، شماره ۱۵، صص ۹-۱۵.
- نعمتی، لیل، (۱۳۸۲)، مسؤولیت کیفی و اطفال از دیدگاه مکاتب مختلف، ندایی صادق، شماره ۳۲.
- معظمی، شهلا، (۱۳۹۰)، بزهکاری کودکان و نوجوانان، انتشارات دادگستر، چاپ پنجم.
- غفوری غروری حسن، (۱۳۵۹)، انگیزه شناسی جنائی، نشر دانشگاه ملی.
- صلاحی، جاوید، (۱۳۸۹)، بزهکاری اطفال و نوجوانان، انتشارات نشر میزان، چاپ هشتم.
- صدیق سروستانی، رحمت الله، (۱۳۹۳)، آسیب شناسی اجتماعی، نشر نی، تهران.
- جاهد، محمد علی، (۱۳۸۶)، جرم شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل.

- رایبگتن، اول و واینبرگ، مارتین، (۲۰۱۰)، رویکردهای نظری هفتگانه در بررسی مسائل اجتماعی، ترجمه رحمت‌الله صدیق سروستانی، (۱۳۸۶)، تهران، دانشگاه تهران.
- شاملو، باقر. (۱۳۹۰). عدالت کیفری و اطفال (شخصیت، طفل، بزهکاری، دادرسی، پاسخ‌ها). چاپ اول، تهران: انتشارات جنگل.
- نیازپور، امیرحسین (۱۳۸۹). پاسخ‌های عدالت کیفری ایران به بزهکاری اطفال، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، سال سوم، شماره چهاردهم، صص ۵۵-۷۷.
- شاسیاتی، هوشنگ. (۱۳۸۹). بزهکاری اطفال و نوجوانان، انتشارات مجد.
- معظمی، شهلا. (۱۳۹۰). بزهکاری کودکان و نوجوانان، انتشارات دادگستر، چاپ پنجم.

منابع خارجی

- Israel, G. D.; Beaulieu, Lionel J.; Hartless, Glen. (2001) "The Influence of Family and Community Social Capital on Educational Achievement", *Rural Sociological Society*, 66(1): 43-68.
- Salmi, Venla; Kivivuori, Janne (2016) "The Association between Social Capital and Juvenile Crime", *European Society of Criminology*, Vol. 3 (2): 123-148.
- Sandefur, Gary; Meier, Ann; Hernandez, Pedro (1999) "Families, Social Capital and Educational Continuation", *University of Wisconsin-Madison CDE, Working Paper*, 19-99.
- Wright, Darlene R.; Fitzpatrick, Kevin M. (2006) "Social Capital and Adolescent Violent Behavior", *Social Forces*, 84, 1435-1453
- Wright, John; Cullen, Paul; Francis T.; Miller, Jeremy (2017) "Family Social Capital and Delinquent Involvement", *Journal of Criminal Justice*, 29:1-9.